

2. В обласному музеї запросили у шинок. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_zaprosili_u_shinok/2018-04-23-3931 (дата звернення: 02.09.2018).
3. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 335 с.
4. Дженкова О. В. «Театралізація» у музеї як феномен сучасної культури та форма взаємодії з відвідувачем (десятирічний досвід проведення театралізованих екскурсій у філіалі Національного музею історії України – Музеї історичних коштовностей України). URL: <http://www.history.odessa.ua/publication15/pdf/09.pdf>. Дата звернення: 02.09.2018
5. Ланшина Л., Тищенко Т. Театралізовані заходи у відділі природи Волинського краєзнавчого музею. *Волинський музейний вісник: наук. зб.* Луцьк, 2018. Вип. 9. С. 217–231.
6. Москалець А. А. Театралізація в музеї. URL: http://www.museum.dp.ua/article_2015_51.html. (дата звернення: 03.09.2018).
7. Ніч у Волинському краєзнавчому музеї. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/nich_u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji/2016-05-19-2523. (дата звернення: 01.09.2018).
8. Поляков Т. П. Музейная экспозиция: методы и технологии актуализации культурного наследия. Москва: [б. и.], 2018. 588 с.
9. Тищенко Т., Ланшина Л. Нетрадиційні форми роботи відділу природи Волинського краєзнавчого музею з дітьми молодшого віку. *Волинський музейний вісник: наук. зб.* Луцьк, 2013. Вип. 5. С. 123–129.
10. Трофімук-Кирилова Т. У Волинському краєзнавчому музеї студенти-музейники до Дня Святої Трійці провели навчальну екскурсію «Ой водили ми Куста від хати до хати...». URL: http://volyn-kraemuseum.at.ua/news/u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji_studenti_muzejniki_do_dnja_svjatoji_trijci_proveli_navchalnu_ekskursiju_oj_vodili_mi_kusta_vid_khati_do_khati/2017-06-06-1337 (дата звернення: 01.09.2018).
11. Чибирак С. Театралізована екскурсія «Федір Вовк подорожує Волиню» як одна з форм експозиційної роботи Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії: наук. зб.: матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзнавч. конф., присвяченої 27-й річниці незалежності України, 100-й річниці Української революції та 500-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права, 18 жовт. 2018 р., м. Ковель. Ковель, 2018. Вип. 65. С. 599–600.*
12. Чикаленко Л. Подорож з проф. Хведором Вовком по Волині (уривок спогадів з 1909-го року). *Літопис Волині*. Нью-Йорк; Буенос-Айрес; Вінніпег, 1955. Ч. 2. С. 34–51.
13. Шляхтина Л. М. Современный музей: идеи и реалии. *Вопросы музеологии*. 2011. № 2. С. 14–19.
14. Щепеткова И. А. Театрализация музейного пространства как форма взаимодействия с посетителями: автореф. дис. ... канд. культурологии. Санкт-Петербург, 2006. URL: https://new-disser.ru/_avtoreferats/01002978604.pdf. (дата звернення: 02.09.2018).

Светлана Чибирак. Использование метода театрализации в экспозиционно-выставочной работе Волинского краеведческого музея. В статье анализируется опыт использования Волинским краеведческим музеем метода театрализации как одного из средств популяризации музейной экспозиции и выставок. Характеризуется процесс внедрения различных видов и типов театрализованных мероприятий в контексте налаживания коммуникации между музейной экспозицией и посетителем.

Ключевые слова: Волинский краеведческий музей, экспозиция, выставка, метод театрализации, посетитель.

Svitlana Chybyrak. The Use of the Staging Method in Exposition and Exhibition Work of Volyn Regional Museum. The article analyzes the experience of using the staging method by Volyn Regional Museum as a means of popularizing the museum exposition and exhibitions. The process of implementation of various types of theatrical events in the context of establishing communication between the museum exposition and the visitor is described.

Key words: Volyn Regional Museum, exposition, exhibition, staging method, visitor.

Стаття надійшла до редколегії
01.12.2018 р.

РОЗДІЛ IV

Історіографія. Рецензії

Олександр Федчук

Унійна церква в імперському світі (рец. на книгу: Білик В., Карліна О. Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX ст.)*

У 2013 р. видавництво Українського католицького університету започаткувало книжкову серію «Київське християнство», у рамках якої світ побачила низка монографій, збірників джерел і матеріалів конференцій. Упорядники серії зазначають, що ці наукові доробки – результати навчально-дослідницької програми гуманітарного й філософсько-богословського факультетів Українського католицького університету «Київське християнство та унійна традиція». Її академічним завданням (цитуємо офіційну інтернет-сторінку УКУ) є «критичне дослідження богословських, канонічних і соціокультурних джерел передавання Київської митрополії у ширшому порівняльному контексті універсальних християнських традицій Візантії, латинського Заходу та східних православних спільнот, а також рецепції в слов'янських землях унійної ідеї».

Наприкінці 2018 р. серія поповнилася XIII томом – монографією науковців Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидатів історичних наук Вікторії Білик та Оксани Карліної «Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX ст.». Обидві авторки давно відомі як дослідниці функціонування Унійної церкви на Волині за панування російської імперської влади, тож їхню спільну монографію на цю тему можна вважати логічним результатом тривалої наукової роботи.

Треба визнати, що історія Унійної церкви в Російській імперії перебуває серед наукових пріоритетів цілого ряду сучасних дослідників, але частина з них у своїх роботах обмежується добре відомими джерелами, опублікованими ще в позаминулому столітті, що ставить під сумнів наукову цінність таких розвідок. Деякі автори прагнуть розкрити загальний розвиток Унійної церкви в Російській імперії або ж проаналізувати той чи інший аспект її функціонування. На цьому фоні не багато праць можна назвати спробою комплексного аналізу розвитку Унійної церкви в тому чи іншому регіоні колишньої імперії, зокрема й на Волині. Удалим утіленням таких намагань якраз і стала монографія В. Білик та О. Карліної.

Уже назва рецензованої праці засвідчує, що автори мають на меті переконати читача в тому, що Унійна церква залишалася в Правобережній Україні часів Російської імперії «живою», незважаючи на спроби царського уряду довести зворотне, видимості чого державна влада намагалася досягти різними обмежувальними заходами щодо місцевих уніатів. Такою інтонацією своєї монографії В. Білик й О. Карліна якоюсь мірою, можливо й не ставлячи перед собою такого завдання, вступають у полеміку з традиційною для імперського й радянського періодів історіографією, де Уніатську церкву кінця XVIII – перших десятиліть XIX ст. замальовано переважно як релігійну структуру, яка неминуче втрачала внутрішні джерела живлення та поступово занепадала, що призвело до її закономірної ліквідації в 1839 р.

Власне історіографічний аналіз й огляд джерел автори й здійснили у вступній частині свого дослідження. Значну увагу приділено дореволюційним науковим працям, авторами більшості з яких стали якщо не православні священнослужителі, то випускники та викладачі навчальних закладів РПЦ. Зрозуміло, що конфесійна приналежність авторів і необхідність захистити офіційну державну позицію,

¹ Білик В., Карліна О. Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX ст. Львів: Вид-во Укр. католиц. ун-ту, 2018. 304 с.

© Федчук О., 2019

яку вони поділяли й самі, мусили накласти відбиток на зміст таких праць, однак у більшості з них В. Білик та О. Карліна зауважили також позитивні здобутки, яких вони не помітили в працях комуністичного періоду. Відзначено також інформаційну насиченість напрацювань учених з української й російської діаспор. Нарешті, докладно розкрито науковий доробок сучасних дослідників, у тому числі й закордонних. Належно проаналізовано й джерельну базу монографії, що охоплює значну кількість архівних та опублікованих документальних матеріалів.

Перший розділ монографії розпочинається з огляду становища Унійної церкви в останні десятиліття існування Речі Посполитої. Це цілком виправдано потребою показати структуру Київської митрополії перед приєднанням українських і білоруських земель до Росії, а також – необхідністю акцентування уваги на перших кроках російської влади щодо уніатів на землях, що відійшли до Росії за першим поділом Польщі 1772 р. Це останнє дає змогу показати тяглість імперської політики в цій царині відносно уніатів, що стали підданими Російської імперії в 1793 та 1795 рр.

У цьому ж розділі розглянуто також конфесійну політику Катерини II щодо Унійної церкви в 1793–1796 рр. На основі аналізу імператорських указів й інших документів учені роблять висновок про агресивне втручання російської влади в релігійне життя населення Правобережної України, де до кінця правління імператриці більш-менш міцними залишилися лише позиції уніатів на Волині. Потрібно погодитися з В. Біликом й О. Карліною в тому, що «вирішальним кроком у наступі влади на Унійну церкву» стала ліквідація низки архієрейських кафедр, серед яких були й Луцька та Володимирська.

У другому розділі розкрито правовий статус Унійної церкви в 1796–1839 рр. Авторки не могли обійти увагою зміну релігійної політики нового російського імператора Павла I, який підкреслював право кожного на вільне сповідання будь-якої віри, але все ж вони відзначають конституювання Павлом «специфічної форми імперської християнської віротерпимості». Хоча цей імператор і не сповна визнавав за уніатами окремішність як від католиків, так і від православних, він створив (відновив) три нові уніатські єпархії, серед яких була й Луцька. Загалом же дослідниці відзначили певну непослідовність політики Павла I щодо Унійної церкви, що, зрештою, було притаманне цьому імператору.

За чверть століття царювання Олександра I Унійна церква на Волині, на переконання В. Білика та О. Карліної, зберегла свій вплив. Обґрунтованим є твердження, що основні зусилля центральної влади в цей час «були спрямовані на позбавлення уніатів впливу Римської Церкви».

Курс на остаточну ліквідацію Унійної церкви взято в перші роки царювання Миколи I. Авторки монографії вважають, що для цього державна влада використала «суперечності й конфлікти між білим духовенством і Василіянським чином», заручившись підтримкою впливового члена Греко-унійного департаменту Римо-католицької духовної колегії священника Йосипа Семашка, який і склав у 1827 р. проект приєднання Унійної церкви до православ'я. Неодноразово згадуючи Листопадове повстання 1830–1831 рр. та констатуючи очевидність змін у конфесійній політиці імперії після нього, авторки монографії усе ж ніде не підкреслюють, що саме воно остаточного переконало Миколу I запустити процес ліквідації Унійної церкви, як стверджувало чимало дослідників цієї проблеми. Отже, на думку В. Білика та О. Карліної, повстання не зумовило, а лише прискорило ліквідацію Унійної церкви, яка офіційно припинила своє існування за підсумками підданого в монографії жорсткій критиці Полоцькому собору 12 лютого 1839 р.

У третьому розділі монографії розкрито організаційну структуру Луцької єпархії. Передусім, подано короткі біографії всіх Луцьких єпископів досліджуваного періоду. Також тут показано принцип формування складу духовної консисторії, пояснено обов'язки членів консисторії й зауважено їхнє матеріальне забезпечення. Авторки дослідження простежили структурну еволюцію владицтва, яке поділялося на провінції, сурогатії, делегатури та деканати. Тут показано й ліквідацію Луцької унійної єпархії в 1828 р.

Особливу увагу приділено парафіяльній мережі. Дослідження засвідчило, що найбільше парафій Луцької єпархії розміщувалось у Волинській губернії. Окремо проаналізовано кількість парафій у різних повітах. Причому виявлено, що найбільше парафій було в Ковельському повіті на Волині. Дослідження парафіяльної мережі підкріплено значною кількістю статистичної інформації, узятій з архівних джерел. Розглянуто парафіяльні храми та каплиці, адже на місцях останні неодноразово ставали предметом суперечок між унійною й новоутвореною (чи, точніше – відновленою) православною парафіями. А ось стан уніатського чернецтва на Волині наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст. авторки монографії обійшли своєю увагою. Вочевидь, причиною цього стала особливість розвитку василіянського чернечого ордену, монастирі якого, по суті, не підпорядковувалися єпархіальному керівництву, а отже, і не входили до структури Луцької унійної єпархії, яка стала предметом дослідження В. Білика та О. Карліної.

Натомість у четвертому розділі детально проаналізовано парафіяльне духовенство. Тут ідеться про походження священика чи нижчих причетників, їхню освіту, матеріальне забезпечення тощо. Цікавими є відомості про діяльність парафіяльних братств, які опікувалися школами, парафіяльними притулками та шпиталями.

Значний пласт цінної інформації міститься в додатках. У численних таблицях можна знайти багато статистики про кількість парафій і вірних, духовенство, деканальну структуру. Також у додатках уперше опубліковано понад два десятки архівних документів, що являють собою копії архієрейських листів, рапортів духовенства, імперських указів тощо.

Загалом, підвищена увага авторок монографії до першоджерел поряд із їх добросовісним опрацюванням значною мірою зумовила успіх рецензованої праці. Зокрема, у монографії використано 66 справ фонду 382 (Луцька унійна генеральна духовна консисторія) Державного архіву Волинської області, 39 справ фонду 1 (Волинська духовна консисторія) Державного архіву Житомирської області, 27 справ фонду 796 (Канцелярія обер-прокурора Синоду) Російського державного історичного архіву, 11 справ фонду 442 (Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора), а також окремі справи інших фондів й архівів. Наукової солідності виданню додають також географічний та іменний покажчики.

Вищевикладене переконує, що монографія «Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX ст.» додала яскравих барв палітри історіографії духовного життя українського Правобережжя в імперський період. Безсумнівно, ця наукова розвідка повинна стати одним із важливих помічників для всіх сумлінних дослідників церковної історії Волині.

Важко не помітити ще одну особливу актуальність появи монографії В. Білик та О. Карліної саме в наш час, коли українська влада у своїх державницьких пошуках, як і імперський уряд колись, стає на хиткий шлях регулювання релігійних переконань власного народу. Нова наукова праця луцьких дослідниць дає змогу зрозуміти небезпеку й помилковість подібних дій, правильно оцінити які, можливо, дасть змогу лише час.

Стаття надійшла до редколегії
17.11.2018 р.

Руслана Давидюк

Волинські чехи в другій половині XIX – першій половині XX ст.

(рец. на книгу: Шульга С. А. Чехи в Західній Волині: від оселення до рееміграції)¹

Життєдіяльність волинської чеської громади була невід'ємною складовою частиною суспільно-політичних та етнокультурних реалій Волині впродовж другої половини XIX – середини XX ст. Саме цієї проблеми стосується монографія Світлани Шульги «Чехи в Західній Волині: від оселення до рееміграції», яка наповнює малодосліджену сторінку історії регіону. Новаційні аспекти монографії пов'язані з аналізом різних форм економічної, політичної, культурно-освітньої життєдіяльності волинських чехів в умовах етносоціокультурних трансформацій другої половини XIX – першої половини XX ст.

Світлана Шульга, працюючи впродовж багатьох років над пошуком і розробленням джерельних матеріалів, їх упорядкуванням та осмисленням, з'ясувала причини масового імміграційного руху чехів на терени Волинського краю, довела пріоритетність економічного фактора, проаналізувала протекціоністську політику російських урядів, метою якої було обмеження польської присутності, посилення позицій православної церкви та слов'янофільських впливів у регіоні. Характеризуючи соціальний, віковий, професійний і конфесійний склад чеських колоністів, дослідниця оприлюднила документи, які засвідчують складнощі їх адаптації до місцевого соціуму, виявляють проблеми стосунків із царськими

¹ Шульга С. А. Чехи в Західній Волині: від оселення до рееміграції: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 472 с.

© Давидюк Р., 2019